

L'evolució de l'escola rural i perspectives de futur. Una panoràmica sobre la política educativa.

Jordi Feu Gelis

Sociòleg i professor del Departament de Pedagogia de la Universitat de Girona

RESUM: Sortosament, l'escola rural d'aquest país no ha romàs inalterable al llarg del temps. Si fins a final de la dècada dels 70 era una escola empobrida en molts aspectes, a partir de la dècada dels 80 fins avui ha experimentat, almenys a Catalunya, una millora substancial. Aquesta millora, però, no és suficient, la prova d'això està en que anys rera anys es continuen tancant escoles rurals per raons molt diverses. Com que nosaltres som del parer que l'escola rural té un gran potencial relacional, humà i sobretot educatiu, proposem diverses mesures per enfortir-la i consolidar-la.

ABSTRACT: Rural education in this country has fortunately undergone a favorable evolution over the course of time. While rural schools were, in many aspects, impoverished until the late 1970s, starting in the 1980s they have undergone considerable improvement, at least in Cataluña. Yet, despite this change for the better, the rural school is not completely up to standards. Proof of this is that year after year rural schools close for different reasons. Since we are of the opinion that the rural school has great potential for human relationships and particularly, for the purpose of education, we put have forth a number of different strategies to promote its consolidation.

Presentació

Aquest article, que és fruit de la conferència inaugural que es va pronunciar a les X Jornades d'Escola Rural de Catalunya¹, té tres objectius principals: 1) Presentar una panoràmica de l'evolució l'escola rural a Catalunya (una evolució que fins al final de la dècada dels 70 sospito que ha estat la mateixa que a la resta de l'Estat Espanyol); 2) Parlar de la problemàtica actual que afecta a l'escola

¹ Aquestes jornades foren celebrades a al Molina, el mes de novembre de 1998.

rural i, en darrer terme, 3) Plantejar possibles solucions que, segons el meu parer, són aplicables a la majoria de comunitats autònomes de l'Estat.

L'article consta, seguint els objectius que acabo d'enunciar, de tres parts. La primera part, la més extensa, se centra a esbrinar la realitat de l'escola rural des del final del segle XIX fins als nostres dies i a presentar els factors que ho han fet possible. A la segona part s'exposa el principal problema que dificulta la plena normalització d'aquest tipus d'escola i se n'analitzen les causes. I a la tercera part es donen a conèixer sis propostes genèriques per superar el declivi progressiu d'una escola que, segons el meu parer, té grans potencialitats educatives. Vull remarcar que el que s'exposa en aquest darrer apartat és tan sols un punt de partida per iniciar un debat amb defensors i detractors de l'escola rural d'altres comunitats de l'Estat Espanyol.

1. L'evolució de l'escola rural

Simplificant el que ha estat la nostra història educativa, podem dir que l'escola rural passa dos períodes clarament diferenciats. El primer s'inicia al segle XIX i en molts aspectes perdura fins al final de la dècada dels 70, i el segon comença a principi dels 80 i es perllonga fins avui. Òbviament, entremig d'aquestes fases podem establir subperíodes i fases més concretes i amb tot, però, m'abstinc de fer-ho perquè l'objectiu d'aquest article és, tal com he dit anteriorment, donar només una visió panoràmica de l'evolució de l'escola rural. Vegem tot seguit alguns dels elements que caracteritzen cada fase.

1.1. L'escola rural des del final del segle XIX fins a la fi de la dècada dels 70

Durant tot aquest període no és pas exagerat afirmar que l'escola rural es tracta –en la majoria dels casos– d'una realitat escolar amarga i desencisada. Això és degut, entre altres factors, a les polítiques educatives que es duen a terme, a la propagació d'un discurs graduacionista i, a partir de la dècada dels 60, a la crisi del camp català i espanyol.

Les polítiques educatives

De les polítiques educatives que regeixen el destí de l'escola rural en podríem parlar durant molta estona. 180 anys d'història educativa i el relleu d'un nombre considerable de ministres amb projectes educatius i culturals particulars donen per molt. Amb tot, però, aquí em limitaré a presentar un esbós de dues propostes: de la que dissenyen els governs conservadors durant tot el segle XIX i el primer franquisme (1939-1950) i de la que es projecta durant el franquisme *desarrollista* (1950-1975) i la transició (1975-1982).

Els governs conservadors del segle XIX així com el franquisme de la postguerra van postergar l'escola rural perquè la van classificar com una escola de tercera o quarta categoria. La normativa d'aquest període prescriu que aquestes escoles han d'impartir menys trams educatius, han de transmetre un currículum més reduït, han de dotar-se de "mestres" a penes formats –qui vol fer de mestre en una escola rural n'hi ha prou que demostri "*buena conducta*" o una "*moral decorosa*"– i més mal pagats que la resta de col·legues, etc.

A partir de l'any 1939 diverses escoles rurals esdevenen, a més, centres de càstig per als mestres que durant la Guerra Civil "*habían cometido irregularidades*" o que es mostraren poc proclius al nou règim.² Conseqüentment, algunes escoles de la ruralia esdevingueren autèntics purgatoris intel·lectuals: "Quan l'administració volia castigar un mestre... per desviacions polítiques, tenia una solució diabòlica: l'enviava a una escola petita, i si era dels Pirineus millor."³

Amb aquesta política, l'administració franquista va aconseguir amb molt poc temps que les escoles rurals fossin rebutjades per la majoria dels mestres que tenien certes aspiracions i sobretot pels que pretenien "fer carrera" dins del magisteri. Testimonis de l'època afirmen que aquestes escoles només servien per "fer punts i poder saltar a centres de més categoria", és a dir: a escoles graduades o *colegios nacionales* emplaçats generalment a les ciutats.

Tot i això, la política educativa que més va perjudicar l'escola rural fou la que va dur a terme l'administració franquista a partir de la segona meitat de la dècada dels 50 i l'administració centrista fins al 1982. Durant tot aquest període, el Ministeri d'Educació apostà decididament per la creació d'escoles llar i escoles comarcals o de concentració. La implantació d'aquestes escoles tingué com a conseqüència immediata el tancament generalitzat de centres rurals. La clausura es va fer, generalment, mitjançant la força i la prepotència tan característiques del règim. Malgrat tot, des del primer moment es procurà endolcir-la mitjançant la construcció d'un discurs psicopedagògic poc consistent. Els polítics i els tècnics de les diferents delegacions desplegaron un ampli aparell propagandístic on s'explicà que l'escola rural responia a un model educatiu poc racional, poc eficaç i sobretot limitat.

Des de la perspectiva oficial calia tancar l'escola rural per motius acadèmics, organitzatius i per ampliar la justícia social a tots els ciutadans. Segons el Ministeri d'Educació, els alumnes de les

² Paradoxalment, però, també hi anaren a parar persones sense titulació que directament o indirectament havien contribuït a la "causa." En aquest sentit, doncs, el conjunt de les escoles rurals van estar regentades per mestres amb tarannàs diferents.

³ JOAN LLUÍS TOUS; "Proposta de definició d'escola rural", dins AD, *L'escola dins el món rural. IV Jornades d'Escola Rural (Valls, abril de 1984)*, 1985, Barcelona, ICE de la UAB, pàg.146.

escoles rurals obtenien els pitjors resultats i els era més difícil la promoció escolar; les escoles amb un sol mestre i amb un grup classe amb edats i nivells heterogenis dificultaven l'organització científica del treball; s'afirmava que tots els alumnes, tant els del medi rural com de l'urbà, havien de tenir les mateixes oportunitats, havien d'anar a les mateixes escoles, havien de rebre la mateixa instrucció, etc. i com que això no ho podien assegurar les escoles rurals, l'Estat posava a disposició d'aquests alumnes macrocentres amb tots els serveis indispensables per rebre una educació de qualitat.

Des que s'institucionalitzà l'escola fins al final de la dècada dels 70, però, cal parlar –ni que sigui de passada– de les polítiques educatives sensibles amb l'escola rural. És irrefutable que durant aquest període s'aprovaren propostes de diferent naturalesa amb l'objectiu de millorar i de dignificar les escoles rurals.

Els governs més progressistes dels segle XIX i principi del segle XX pensaven que l'escola rural havia de tenir el mateix estatus que l'escola urbana. Per això era necessari que aquesta escola deixés de ser catalogada com a "*escuela de cuarta categoría*", que ampliés els trams educatius, que els mestres percebessin un sou més digne i s'ocupessin exclusivament de l'escola, que se'ls equiparessin els drets i els deures a la resta dels professionals de l'ensenyament, etc.

Durant la II República, especialment durant el primer govern republicà (1931-1933) i el govern del Front Popular (1936-1939), no només hi ha la preocupació de dignificar l'escola rural, sinó que a més hi ha algun intent d'acostar-la als interessos de la pagesia. Sobre la intenció de fer una escola genuïnament rural, Catalunya disposa d'un projecte extraordinari: em refereixo al que va elaborar el Consell d'Escola Nova Unificada (CENU) l'any 1936⁴.

⁴ El Pla d'Ensenyament elaborat pel CENU dedica un apartat específic a parlar de l'escola rural. En aquest apartat, es fa una crítica severa a les polítiques que s'han desenvolupat fins al moment perquè no han fet altra cosa que conformar una escola rural llibresca, artificial, descontextualitzada i, sobretot, allunyada dels interessos i de les necessitats objectives de la gent del camp. L'escola rural, en opinió del col·lectiu que elabora el pla, "ha estat i és desgraciadament una imitació servil i empobrida de l'escola urbana". Davant d'aquesta constatació, es reclama una discriminació positiva perquè l'escola rural recobri la personalitat i la dignitat que li són pròpies. Pel que fa a les propostes concretes, es recomana suprimir les assignatures tal com estaven estructurades fins aleshores; eliminar els programes i qualsevol mena de rigidesa, com ara els horaris convencionals; considera fonamental substituir el típic llibre de text per altres materials d'aprenentatge més integrats al medi, etc. D'altra banda, es recomana que qualsevol mestre rural es mostri compromès amb "la causa": "Sobren mestres que fugen del poble per aversió al camperol analfabet i suat. I es necessiten mestres de sòlida formació cultural que principalment posseïxin un sentit altruista de llur comesa; una clara consciència i un autèntic fervor per l'obra de l'educació popular. Precisa formar el mestre amb un esperit tens vers l'educació del proletariat". CENU, *Pla General d'Ensenyament*. Generalitat de Catalunya. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1936.

Tanmateix, en contra de les explicacions més optimistes i sense desmerèixer l'esforç del govern republicà en matèria educativa i cultural, l'escola rural –així com l'escola urbana– no va millorar gaire a causa del llast que arrossegava. En aquest sentit, doncs, la política educativa favorable a l'escola petita que es va desenvolupar durant aquest període no va aconseguir gaires transformacions tangibles.

El discurs graduacionista

Estic plenament convençut que l'escola rural –així com l'escola unitària que es trobava a la ciutat– no fou fins al principi de la dècada dels 80 de gaire qualitat ni gaire prestigiada pel discurs graduacionista iniciat al final del segle XIX. Des d'aleshores fins pràcticament els nostres dies s'ha forjat un discurs, de primer minoritari i més tard àmpliament secundat, que excel·leix les virtuts de l'escola graduada i desmereix les particularitats organitzatives de l'escola unitària.

Durant tot aquest període, mestres progressistes, intel·lectuals regeneracionistes, polítics renovadors i funcionaris tecnòcrates han dit insistentment que l'escola graduada és l'escola més perfecta, més racional, més científica, més eficaç, etc. Per aquests, l'escola graduada implica un nivell d'organització escolar superior propi de les societats modernes i industrialitzades; i l'escola unitària consideren que es tracta d'una escola "subdesenvolupada", infantil, primària, arcaica, poc organitzada i sobretot molt poc eficient.

La crisi del camp català i espanyol

La desconsideració de l'escola rural també ha estat promoguda per la crisi que es va produir al camp català i espanyol a partir de la segona meitat de la dècada dels 50. Des d'aleshores fins pràcticament la dècada dels 80, el medi rural va entrar en una fase de decadència com no havia experimentat mai: es despoblaren nombrosos municipis petits arran d'una emigració massiva –concentrada sobretot en joves i en dones–, es produí un envelliment accelerat de la població, es generà una crisi profunda dels valors tradicionals, es qüestionaren les maneres de fer i de pensar que els eren pròpies, hi van entrar de forma sobtada les pautes de producció i de consum industrial i capitalistes, etc. Tots aquests canvis van fer, entre altres coses, que el medi rural es devalués econòmicament i socialment; que passés a dependre enterament del món urbà, i més concretament del sector industrial i financer. Dit això, doncs, en molt poc temps el camp va esdevenir un espai molt poc interessant, apte només per a aquells que no foren capaços de llançar-se a l'aventura del progrés i de la modernització.

L'escola d'aquest medi, majoritàriament unitària i cíclica, també va quedar afectada per aquest procés i en pocs anys va augmentar el grau de marginalitat. Per què l'escola rural havia de tenir prestigi, havia de ser de qualitat si el medi on estava emplaçada es considerava gairebé tercermundista?

La realitat de les escoles rurals fins al final de la dècada dels 70

A causa dels factors que he esmentat, més d'altres en què ara no ens podem entretenir, l'escola rural constitueix fins al final de la dècada dels 70 una realitat escolar marginal i molt poc atractiva. La majoria d'aquestes escoles es caracteritzen pel fet d'emplaçar-se als llocs més rònecs –als baixos de l'ajuntament, a l'antiga rectoria, a l'atri de l'església, a una antiga quadra emblanquinada, etc.–, pel fet de no tenir les mínimes condicions higièniques –l'escola a penes té llum, no es pot airejar, és humida, etc.–, pel fet de no estar suficientment protegides de la intempèrie –hi ha goteres, les portes no tanquen, hi ha vidres trencats. D'altra banda, bona part de les escoles rurals imparteixen una educació llibresca, descontextualitzada, memorística i enciclopèdica; transmeten coneixements absolutament deslligats dels interessos dels alumnes i desvinculats del medi; ensenyen –en el millor dels casos– les quatre regles bàsiques per poder llegir, escriure i comptar. Durant tot aquest període l'escola rural també es caracteritza pel fet de ser un centre disciplinat i repressiu; pel fet de tenir mestres amb poca o nul·la formació, amb poc prestigi i gelosos de la seva autonomia, etc. La vella escola rural es distingeix, a més, pel fet de tenir pocs mitjans i molts alumnes (durant el curs 1970-71 a les comarques gironines encara existeix una escola unitària amb més de 60 alumnes). Com podia ser atractiva una escola amb aquestes característiques?

Amb tot, cal dir que durant aquest període hi ha escoles rurals –molt poques– que s'escapen d'aquesta realitat tan miserable. Des del final del segle XIX fins a la fi de la II República qui més qui menys ha sentit a parlar d'escoles rurals que, gràcies a l'empenta del seu mestre, aconsegueixen impartir una educació de gran qualitat que encara avui és recordada pels poc exalumnes que queden⁵.

1.2. L'escola rural des de principi de la dècada dels 80 fins als nostres dies

Si al final de la dècada dels 70 l'escola rural semblava que "havia tocat fons", que estava a punt de desaparèixer, a partir dels 80 va començar a fer un tomb esperançador. Respecte a aquest fet, són ben il·lustratives les paraules de J. LL. Tous quan diu que, "com totes les coses de casa nostra, quan tot sembla ensorrat, sorgeix de nou amb més força i més il·lusió que mai. Això és el que passa amb l'Escola Rural."⁶

⁵ Per conèixer escoles i mestres rurals "exemplars" durant el període que aquí estudiem vegeu: JOSEP CLARA; PERE CORNELLÀ; SALOMÓ MARQUÈS; JOSEP PUIGBERT, *Els mestres gironines i l'estudi del medi (1900-1936)*, Girona, Serveis Territorials d'Ensenyament, Moviment de Mestres per a una Escola Catalana, 1983. També trobareu informació a JOSEP PALLACH, *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*. Barcelona, CEAC, 1978.

⁶ JOSEP LLUÍS TOUS; *Op. cit.*, 1985, pàg.148.

A què és deguda la revifalla de l'escola petita? Quins són els factors que la impulsen? Al final de la dècada dels 70, i amb més claredat a partir de la dècada dels 80, l'escola rural va començar a ser una realitat creïble gràcies a les manifestacions i accions que varen emprendre diversos agents vinculats al camp educatiu, polític i sindical.

Agents que afavoreixen la recuperació de l'escola rural

Pel que fa a Catalunya, cal parlar en primer lloc del paper assumit pels "mestres rurals"⁷; en segon lloc, del paper desenvolupat pels pares i mares; en tercer lloc, de l'esforç mostrat pels moviments de renovació pedagògica i pel Secretariat d'Escola Rural⁸; en quart lloc, cal parlar dels sindicats i dels partits polítics; en cinquè lloc, de la política iniciada pel Departament d'Ensenyament (a partir de 1981), i més recentment, cal també considerar el treball discret que està portant a terme el Grup Interuniversitari d'Escola Rural⁹. Vegem-ho tot seguit.

Els mestres de les escoles petites de Catalunya –màxims protagonistes del redreçament de l'escola rural– des de la segona meitat de la dècada dels 70 han treballat persistentment per millorar la pràctica pedagògica i docent, per democratitzar l'espai escolar, per treballar conjuntament amb altres professionals de la comarca o de la zona, per organitzar jornades i seminaris destinats a l'intercanvi i a l'autoformació i participar-hi, etc. Els mestres de les escoles rurals s'han preocupat per fer entrar la pedagogia activa dins de l'aula, per incorporar la cultura local dins del currículum ordinari, per obrir les portes de l'escola a tota la comunitat, per crear supraestructures escolars –les Zones Escolars Rurals¹⁰–, tot primer oficioses i més tard oficials, etc. Tot això s'ha fet, majoritàriament, amb pocs recursos, sense "cobrar hores extres" i des del voluntarisme i l'esforç personal.

La vella escola rural ha adoptat un nou rostre i progressivament s'ha fet més interessant arran del canvi d'actitud i de la implicació de molts pares i mares. Aquesta implicació es constata en tres àmbits diferenciats: en l'àmbit individual –mitjançant l'interès personal pel que es fa a l'escola, apropant-se al centre amb l'objectiu d'oferir ajuda o col·laboració en aspectes escolars i extraescolars,

⁷ Quan parlo dels "mestres rurals" em refereixo als mestres de les escoles petites independentment del medi on es trobin.

⁸ El Secretariat d'Escola Rural de Catalunya (SERC) és una associació creada al final de la dècada dels 70 per mestres rurals de Catalunya. L'objectiu principal d'aquesta associació és vetllar pel bon funcionament de l'escola petita a Catalunya i crear un espai de debat i de reflexió perquè els mestres puguin millorar la tasca educativa.

⁹ El Grup Interuniversitari d'Escola Rural (GIER) es tracta d'una associació constituïda per representants de les universitats catalanes –Universitat de Barcelona, Girona, Lleida, Vic, Rovira i Virgili i Autònoma de Barcelona–, que començà a funcionar a mitjan 1995.

¹⁰ L'equivalent de les zones escolars rurals en el territori MEC són, salvant les distàncies, els centres rurals agrupats (CRA).

etc.-; en l'àmbit de l'APA d'escola –pressionant l'Administració perquè augmenti les subvencions dels centres, millori les infraestructures o en el pitjor dels casos perquè no tanqui l'escola-; i en darrer terme en l'àmbit de la Federació d'APA –mitjançant l'aprovació i difusió de documents que demostrin l'adhesió i el suport incondicional a l'escola rural.

Els Moviments de Renovació Pedagògica i el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya han estat veritables puntals en la millora de l'escola rural de casa nostra. Ambdues organitzacions l'han dignificat mitjançant l'organització de jornades com les que celebrem avui, constituint grups de treball específics, fent de pont entre els “mestres rurals” i l'administració educativa, creant espais de debat i de reflexió, elaborant material útil per als mestres de les escoles petites, estant presents en organitzacions espanyoles i europees on es debaten diferents qüestions sobre l'escola rural, etc.

Els partits polítics i els sindicats de casa nostra també han contribuït a la millora de l'escola rural. Els partits polítics ho han fet participant en diverses jornades; incorporant el tema de “l'escola rural” en els congressos interns i en els programes electorals; presentant mocions i propostes al Parlament de Catalunya, etc. Pel que fa als sindicats, han afavorit l'escola petita participant en les jornades d'escola rural, organitzant cursos de formació i negociant aspectes que afecten específicament els mestres i les escoles “incompletes”. Darrerament, CCOO, per exemple, ha organitzat cursos “d'escola rural” a diversos pobles de Catalunya amb un fort component rural; d'altra banda, FETE-UGT ha inclòs un apartat específic d'escola rural en el seu programa electoral d'enguany.

El Departament d'Ensenyament, des del 1981 –moment en què va començar a rebre competències en matèria educativa-, ha demostrat certa sensibilitat amb l'escola petita mitjançant l'oposició (intermitent) a les concentracions escolars; mostrant-se predisposat a reobrir escoles clausurades durant els anys 60 i 70; obrint escoles petites en llogarrets on mai no n'hi havia hagut; reformant els edificis escolars més malmesos; millorant les vies d'accés al centre, etc.

Altres fets que denoten certa preocupació per aquesta escola són la voluntat de dialogar amb mestres d'escoles rurals i amb els representants del Secretariat d'Escola Rural de Catalunya; l'organització puntual de cursos de formació permanent adreçats exclusivament als “mestres rurals”; la creació de serveis educatius (fonamentalment EAP i CRP); l'elaboració de plans de suport específics per a les escoles unitàries i cícliques, etc. Les darreres decisions institucionals favorables a l'escola petita són la legalització de les ZER –Decret 195/1988, de 27 de juliol-, la generalització dels itinerants i l'acord de plantilles signat el juny de 1997.

Si bé a grans trets la política educativa del Departament d'Ensenyament “ha fet possible una revi-

talització de l'escola rural a moltes comarques”¹¹, cal dir que no sempre ha estat igualment intensa. Des del 1981 fins avui el govern de la Generalitat no sempre hi ha dedicat la mateixa atenció. Hi ha qui diu que durant la dècada dels 80 “es va fer molt per l'escola rural..., fins i tot vàrem pensar que se la creien de debò i que tenien la intenció de salvar-la”. Posteriorment, però, “malgrat haver-hi abocat recursos, han aflluixat bastant i de vegades ni tan sols ens volen escoltar”. Darrerament, una de les queixes que més sovinteja és la qüestió del doble discurs: “Al Departament no li costa gaire dir coses boniques sobre l'escola rural, però a l'hora de la veritat és poc conseqüent i continua fent com si només existís un tipus d'escola, l'escola gran o graduada.”¹²

Molt recentment l'escola rural també ha estat ajudada pel treball discret del Grup Interuniversitari d'Escola Rural (GIER). Aquest grup, constituït per diversos representants de les universitats catalanes, va començar a funcionar el 1995 amb l'objectiu de “contribuir a millorar la qualitat de l'educació en el context rural, impulsar l'escola rural des de la Universitat, sensibilitzar i formar els futurs professionals sobre el coneixement d'aquesta tipologia d'institucions educatives, implicar els mestres i les mestres de l'escola rural en aquest impuls, etc.”

Des d'aleshores fins avui ha organitzat tres jornades d'escola rural per a estudiants de Magisteri; ha col·laborat en diverses recerques i ha elaborat una proposta perquè “l'escola rural” s'inclouï en diferents assignatures impartides en la diplomatura de mestre. D'altra banda, els membres del GIER realitzen una trobada mensual i alguns d'ells estan en contacte permanent amb el Secretariat d'Escola Rural de Catalunya, així com amb altres organitzacions que vetllen per “l'escola rural.”

A banda del paper que tingueren –i de fet tenen encara– els agents que acabem d'esmentar, l'escola rural també s'ha enfortit gràcies a l'emergència d'un discurs que n'ha ressaltat les virtuts organitzatives, educatives i relacionals. Aquest discurs emergeix al final de la dècada dels 70 en el si dels espais on es parla de l'escola rural –Jornades d'Escola Rural, seminaris de formació, cursos d'estiu, grups de mestres, etc.– i va prenent forma al llarg dels anys 80 i 90. Si bé les principals aportacions d'aquest discurs les han fet els “mestres rurals” a partir de la seva experiència, també hi han col·laborat pedagogs, sociòlegs, psicòlegs, geògrafs, etc. vinculats a la universitat i sensibilitzats amb l'escola rural.

¹¹ LLUÍS CARBONELL, “La política pedagògica de la Generalitat”, dins *Perspectiva Escolar*, núm. 114, 1985.

¹² Entrevista informal amb un mestre del Pla de l'Estany. Gener de 1997.

El nou discurs sobre l'escola rural

Genèricament, aquest discurs afirma, contradient el que s'havia dit fins aleshores, que l'escola rural constitueix un model paradigmàtic perquè: afavoreix la innovació i l'experimentació educatives, es proveeix de mestres particulars –integrals i polivalents–, conforma grups classe amb edats i nivells heterogenis, ofereix atenció individualitzada a l'alumnat, posa en pràctica maneres d'aprendre tan interessants com per exemple els cercles concèntrics de formació, etc. D'altra banda, a diferència de l'escola graduada, el currículum, l'espai i el temps són flexibles i oberts; els agents educatius es poden diversificar fàcilment; i el control, la disciplina i l'avaluació adopten formes poc coercitives. Una altra virtut de "l'escola rural" és que vincula l'alumne al medi social i natural, reforça la cultura local i crea un sentiment de comunitat.

Des d'aquest discurs, l'escola petita, "l'escola rural" o, el que és el mateix, l'escola "incompleta" es presenta com una escola amb un alt valor educatiu i humanístic perquè permet viure valors tan abstractes com l'amistat, la responsabilitat, la democràcia, la solidaritat, la participació, etc.

2. La millora de l'escola rural i la problemàtica actual

Tots els factors que fins aquí hem esmentat han contribuït directament o indirectament a millorar l'escola rural. Aquesta millora s'objectiva en el acondicionament de les infraestructures, en la renovació del mobiliari, en l'increment dels recursos –econòmics, materials i personals–, en un avenç important en la pràctica pedagògica i educativa, en la disminució de la ràtio d'alumnes per aula, en la progressiva normalització de la situació del "mestre rural", etc. Malgrat que encara hi ha feina a fer, és evident que en les dues darreres dècades bona part de les escoles rurals s'emplacen en locals mínimament decents; tenen un mobiliari escolar que –malgrat no ser gaire ergonòmic– fa més suportable el treball escolar; han incrementat la dotació econòmica; tenen mestres especialistes, i disposen de grupsclasse més reduïts.

Amb tot, però, any rere any hi ha escoles rurals que perden alumnes i d'altres que tanquen definitivament. A què és degut aquest fet? La resposta és, d'entrada, ben fàcil: a causa de la disminució de l'alumnat. Tanmateix, aquesta resposta ens porta a formular una altra pregunta: per què disminueix el nombre d'alumnes? I aquesta pregunta ja no la podem respondre de manera tan senzilla com hem fet amb l'anterior.

La disminució de l'alumnat –sobretot des de les instàncies oficials– s'explica a partir de causes demogràfiques. L'administració educativa diu que les escoles rurals es tanquen per la davallada imparable de la població, a causa de l'emigració de la població jove cap a les ciutats; tot s'acaba,

doncs, amb el famós "despoblament". Tanmateix, hi ha escoles rurals que no paren de disminuir el nombre d'alumnes, però, paradoxalment, al poble hi ha nens i nenes en edat escolar. Com s'explica aquest fet? Per què hi ha famílies que no porten els seus fills a l'escola del poble?

D'entrada, cal dir que no hi ha una sola raó. En primer lloc, cal pensar que hi ha pares que preferixen portar els fills a l'escola privada –religiosa o laica– i, atès que al poble només hi ha una escola pública, es veuen "obligats" a escolaritzar el fill en un altre municipi.

D'altres vegades els nens no van a l'escola rural perquè el mestre o la mestra imparteix un ensenyament més aviat deficient. Si bé és cert que des de la dècada dels 80 fins avui gairebé totes les escoles rurals han fet el tomb que he explicat anteriorment, desgraciadament encara n'hi ha que, arran de la desprofessionalització o desinterès del mestre, imparteixen una educació encarcarada i tradicional. Aquest cas em preocupa perquè demostra que avui dia encara arriben mestres "despistats", desinformatos i escassament formats a les escoles rurals.

En tercer lloc, hi ha escoles amb poca matrícula a causa dels pocs serveis que ofereix el centre. Hi ha pares que no escolaritzen els seus fills a l'escola del poble perquè aquesta se cenyeix a impartir ensenyament de 9 a 12 i de 3 a 5 però no ofereix ni servei de menjador, ni activitats extraescolars, ni llar d'infants, etc. Si tenim en compte que avui dia bona part dels pares i mares dels pobles tenen pràcticament les mateixes necessitats que els pares de la ciutat, és inconvenient portar els fills a una escola que només ofereix serveis educatius per més qualitat que tinguin.

En quart lloc, hi ha escoles rurals que tenen pocs alumnes perquè l'administració comarcal posa a disposició dels pares un autocar gratuït perquè cada dia els alumnes puguin anar a l'escola pública graduada del poble veí. Això no només és un fet preocupant, sinó que, a més, és un fet greu perquè la mateixa administració, seguint la tendència iniciada a principi de la dècada dels 70, afavoreix la deserció escolar i l'empobriment del municipi.

Finalment, hi ha pares que no porten el fill a l'escola rural per desconeixement. Malgrat que l'escola del poble estigui ben emplaçada, tinguin els serveis bàsics –menjador, extraescolars i llar d'infants– i estigui regida per mestres competents, porten el fill a l'escola graduada perquè es malferien dels grups classe multinivells, de les escoles amb pocs alumnes i amb pocs mestres, de les escoles petites, etc. Aquest cas també em resulta preocupant perquè vol dir que no hem estat prou capaços d'explicar els avantatges de l'escola rural.

Després de dir això, doncs, si bé és cert que una part de l'escola rural es troba en una situació crítica perquè el municipi està afectat pel despoblament intens, també n'hi ha que no prosperen pel paper del mestre, pels pocs serveis que ofereix el centre, per l'existència d'un servei de transport

escolar pagat per la mateixa administració i, en darrer terme, pel desconeixement de les potencialitats de l'escola rural. Davant d'això, què podem fer? Personalment, penso que tot té solució. Amb tot, però, no pas totes les solucions es poden implantar amb la mateixa facilitat.

3. Possibles solucions

Respecte al primer problema, el despoblament, considero que cal parlar de la necessitat d'emprendre accions que afavoreixin el reequilibri territorial de Catalunya. És absolutament contraproductiu que 4.220.000 catalans –dels 6.090.040 habitants que té Catalunya– visquin a Barcelona i a l'Àrea Metropolitana. Només una política estructural compensatòria o dignificadora dels pobles petits i mitjans pot afavorir un repartiment més racional de la població i, consegüentment, un reequilibri del territori.

Avui dia, alguns municipis petits, amb l'objectiu d'incrementar la població i de mantenir l'escola del poble, han iniciat polítiques –modestes– de promoció que es concreten en l'oferiment de terres i habitatges gratuïts. Amb tot, però, malgrat l'esforç que suposa per a aquests municipis, és insuficient per aconseguir un autèntic repoblament.

Quan l'escola es queda sense alumnes a causa del paper del mestre, considero que es pot resoldre repensant la formació que es dona als futurs mestres i revisant el sistema de provisió. Em sembla que ja és hora d'exigir que les Escoles de Mestre expliquin als futurs mestres què és, com funciona i com es treballa en una escola rural, què és una ZER o un AF, quines són les tasques dels mestres itinerants, etc. D'altra banda, però, el Departament d'Ensenyament també hauria de preveure un sistema de provisió especial perquè a les escoles rurals només hi optessin aquelles persones que s'hi mostren sensibilitzades.

Quant als serveis, em sembla que no hi ha gaire res a discutir, perquè les escoles rurals, petites o "incompletes", en tant que són escoles públiques, han d'oferir els mateixos serveis que les escoles graduades. Com s'han d'organitzar aquests serveis? Quina estructura pot tenir un menjador en una escola rural? Si a la dècada dels 80 les escoles rurals sortiren de l'aïllament educatiu gràcies a la formació de les ZER, potser cal pensar en una estructura semblant per resoldre aspectes perifèrics però que són determinants per assegurar la pervivència de l'escola: menjadors compartits? Extraescolars itinerants?

Quan les escoles rurals perden alumnat a causa de l'existència d'un transport escolar públic, crec que és lícit demanar que se suprimeixi. I penso que cal suprimir-lo no només per afavorir que l'alumnat es quedi a l'escola del poble, sinó també per ser coherent amb el discurs genèric que pro-

dueix l'administració.

Quan a les escoles rurals no hi ha més alumnes perquè els pares en desconeixen les potencialitats, la solució rau a explicar de manera persistent i amb imaginació el "tresor" que s'amaga darrere d'aquesta escola. Si bé el fet de donar a conèixer les potencialitats de l'escola rural és competència directa de l'administració educativa, no podem quedar-nos amb els braços creuats esperant que ho faci. No podem perdre temps! Cada curs que passa, nombrosos alumnes deixen de ser escolaritzats a les nostres escoles per ser escolaritzats en centres graduats i compartimentats. Davant d'aquesta situació, encara que no ens correspongui, cal que prenguem la iniciativa i, juntament amb les associacions de pares i mares d'alumnes, els ajuntaments i altres entitats del poble, hem de donar a conèixer allò que per a nosaltres és tan evident: l'escola rural té un fort component educatiu, relacional i humà que ens permet desenvolupar-hi una educació de gran qualitat.

Per acabar, només vull manifestar que la millora i la consolidació de l'escola rural no només es podrà fer efectiva en la mesura que s'emprenguin actuacions com les que he esbossat, sinó que, a més, cal l'acció decidida del Departament. Quan parlo "d'acció decidida" estic pensant en la posada en marxa d'una política de discriminació positiva que, anant més enllà dels plantejaments d'educació compensatòria, dignifiqui i normalitzi definitivament l'escola rural.

Bibliografia

- AD., (1983): *Concentraciones y Escuelas-Hogar en Aragón*. ICE de la Universidad de Zaragoza, Saragossa.
- AD., (1985): *Historia de la educación en España. Vol. II. De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868*, col. Breviarios de Educación, Ministeri d'Educació i Ciència, Madrid.
- AD., (1989): *Historia de la educación en España. Vol. III. De la Restauración a la II República*, Col. Breviarios de Educación. Ministeri d'Educació i Ciència, Madrid.
- AD., (1990): *Historia de la educación en España. Vol. V. Nacionalcatolicismo en la España de la posguerra (II)*. Col. Breviarios de Educación. Ministeri d'Educació i Ciència, Madrid.
- AD., (1991): *Historia de la educación en España. La educación durante la Segunda República y la Guerra Civil (1931-1939)*, Col. Breviarios de Educación, vol. IV, Ministerio de Educación, Madrid.
- ALBERTÍ, J.; BASSA, R., (1985): *Les escoles petites a Mallorca*. ICE de la Universitat de les Illes Balears.
- ALDECOA, J., (1991): *Historia de una maestra*. Anagrama, Barcelona.

- ASCARZA, V.F., (1924): *Diccionario de legislación de primera enseñanza*, Magisterio Español, Madrid.
- BALLESTEROS, A., (1926): *La escuela graduada*, Publicaciones de la Revista de Pedagogía, Madrid.
- BERNSTEIN, B., (1990): *Poder, educación y conciencia. Sociología de la transmisión cultural*, El Roure, Barcelona.
- BOIX TOMÀS, R., (1995): *Estrategias y recursos didácticos en la escuela rural*, ICE de la UB, Graó, Barcelona.
- BOURDIEU, P., PASSERON, J.C., (1977): *La reproducción. Elementos para una teoría del sistema de enseñanza*. Laia, Barcelona.
- CALZADA, T.E.; PALOU, J., (1980): "Algunas reflexions generals sobre l'escolarització en les zones rurals", dins *L'Escola Rural a Catalunya. Primeres Jornades (15 i 16 de juny de 1979 a Sant Cugat)*, ICE de la UAB, Bellaterra.
- CAMARERO RIOJA, L.A., (1993): *Del éxodo rural y del éxodo urbano. Ocaso y renacimiento de los asentamientos rurales en España*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid.
- CARBONELL, LL.(1985): "La política pedagògica de la Generalitat", *Perspectiva Escolar*, núm. 114.
- CARMENA, J., REGIDOR, J.G., (1983): *La formación profesional en el medio rural*. MEC-CIDE, Madrid.
- CARMENA, J., REGIDOR, J.G., (1985): *La escuela en el medio rural*. MEC, Madrid.
- CARR, W., (1990): *Hacia una ciencia crítica de la educación*. Laertes, Barcelona.
- CASTILLO, J.J., (1979): *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino*. M.A.P.A.-S.G.T, Madrid.
- CENU, (1936): *Pla General d'Ensenyament*. Generalitat de Catalunya.
- GARCÍA SANZ, B., (1997): *La sociedad rural ante el siglo XXI*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid.
- GARCÉS, R., (1985): *Análisis de las concentraciones escolares y Escuelas-Hogar en Aragón*. ICE de la Universidad de Zaragoza, Zaragoza.
- DOMÈNECH MIRA, J., (1996): "L'escola rural a Catalunya. Evolució històrica i aspectes comparats", dins *Present i futur de l'escola rural*, Generalitat de Catalunya, Consell Escolar de Catalunya, Barcelona.
- FERNÁNDEZ, J.A., (1984): *Las Bolsas Rurales de Pobreza*. Cares, Madrid.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, M., (1987): *Reforma educativa, desigualdad social e inercia institucional*. Laia, Barcelona.

- FERNÁNDEZ ENGUITA, M., (1990): *La escuela a examen*, Eudema, Madrid.
- FERNÁNDEZ MONTERO, V., (1987): *La escuela Rural. Una propuesta educativa en marcha*. Colectivo Campos de Castilla, Narcea. Madrid.
- FONTQUERNI, E., RIBALTA, M., (1982): *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcanova, Barcelona.
- FREINET, C., (1981): *Por una escuela del pueblo*, Laia. Barcelona.
- FREIRE, P., (1970): *Pedagogía del oprimido*. Siglo XXI, Madrid.
- FREIRE, P., (1990): *La naturaleza política de la educación. Cultura, poder y liberación*. Paidós-MEC, Barcelona.
- LOZANO, C. (1980): *La educación republicana*, Universidad de Barcelona, Barcelona.
- LUZURIAGA, L., (1931): *La nueva escuela pública*, Publicaciones de la Revista de Pedagogía.
- MEC., (1990): *La Educación Infantil en el Medio Rural*. MEC, Madrid.
- MUGICA, J.R., (1992): *Concentraciones escolares en Navarra: 1962-1985*. Gobierno de Navarra. Navarra.
- PALLACH, J., (1978): *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*. CEAC, Barcelona.
- TOUS J.LL., (1985): "Proposta de definició d'escola rural" en AD., *L'escola dins el món rural. IV Jornades d'Escola Rural (Valls, abril de 1984)*. ICE de la UAB, Barcelona.